

KICHIK MAKTAB YOSHIDA BO'SH O'ZLASHTIRUVCHI O'QUVCHILAR INTELLEKTI

Rajabova Zamira Ravshanbekovna

Urganch Davlat Unversiteti Pedagogika fakulteti

Pedagogika va psixologiya ta'lim yo'nalishi

212- guruh talabasi

Annotatsiya; Maqolada kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning bo'sh o'zlashtirish sabablari va uning intellektga ta'siri keltirib o'tilgan. Bo'sh o'zlashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: bo'sh o'zlashtirish, pedagogik kamchiliklar, psixologik kamchiliklar, neyrofiziologik kamchiliklar, ishonchsizlik.

Аннотация: В статье описаны причины праздного обучения учащихся младшего школьного возраста и его влияние на интеллект. Даны рекомендации по праздному обучению.

Ключевые слова: бесплатное обучение, педагогические недостатки, психологическое

Abstract: In the article, the causes of free study of students of junior school age and its impact on intelligence are mentioned. Recommendations are given for free mastering.

Key words: free appropriation, pedagogical shortcomings, psychological defects, neurophysiological deficits.

Kirish: Kichik maktab yoshi eng muhim yoshlardan hisoblanadi. Chunki bu davrda hamma bilim-ko'nikma, turli narsalarning asosi, poydevori quriladi. Shuning uchun ushbu davrga befarq bo'lmaslik zarur. Ota-ona bu davrda bolalariga dars tayyorlashga yordam berishi orqali o'zlariga bo'lgan mehrni va ishonchni yanada orttirishlari mumkin. Ular turli sohalarda oqsashlari mumkin. Aynan bu oqsashlar bartaraf etilmaganda turli ko'ngilsizliklar kelib chiqishi mumkin. Masalan, bolada motiv pasayishi, ishonchning yo'qolishi, kelajakka umidsizlik bilan qarash holatlari yaqqol ko'zga tashlanishi mumkin. N.A. Menchinskaya, Yu.K. Babanskiy va shunga o'xshash olimlar ilmiy tekshirish ishlarining ko'rsatishicha, o'zlashtirishda nuqsoni bor o'quvchilarni nuqson keltirib chiqish sabablar quyidagilar deya qaraydilar. Pedagogik kamchiliklar: o'quv faoliyatining past darajada olib borilishi, davomat pastligi, darslarni ko'p bora qoldirilishi, oila a'zolar tomonidan o'quvchilarni nazoratsiz qoldirish holatlari. Psixologik kamchiliklar: o'quv faoliyati motivlarining tarkib topmaganligi va xulqi beqarorligi, intizomning yo'qligi, o'quvchilarning bilish qobiliyati, aqliy imkoniyat darajasining pastligi. Neyrofiziologik kamchiliklar: o'quvchi organizmida umumiy susayishning kuchayganligi, ko'rish, eshitish, artikulyatsiya, nutq apparatining buzilganligi, bosh

miyada yuzaga keladigan kuchli tormozlanishlar. Kichik maktab yoshidagi o'quvchilar intellektining rivojlanishiga ko'ra motivlari kuchli bo'ladi. Ular bir-biri bilan muvafaqqiyatlarini solishtiradilar. Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilar esa qo'rqishadi. Ammo ularni nazoratdan chetda qoldirmasligimiz zarur. Aynan shu kategoriyalar ma'lum predmet, mutaxassislik yoki ixtisoslik bo'yicha o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil qiluvchi pedagog faoliyatining predmeti sifatida yuzaga chiqadi. Qayd etilgan pedagogik kategoriyalarni maqsadga muvofiq ravishda yo'naltirilgan pedagogik faoliyatning qonuniyat va mezonlarini tizimlashtiruvchi omil vazifasini bajaradi. Zamonaviy o'qituvchi dars jarayonida «aktyor» emas, aksincha «rejissyor» bo'lishi kerakligini anglashi lozim. Buning uchun esa u bir necha yangicha ta'lim usullarini yaxshi bilishi kerak. Shu yerda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Mustaqil o'ylay oladigan tafakkur yuritib to'g'ri ma'qul va maqbul ish tuta oladigan vatanparvar shaxslarni shakillantirish va tarbiyalash kerak deb ta'kidlaydi hurmatli yurtboshimiz o'z nutqlarida. Darhaqiqat yoshlarni zamonaviy fan-texnikaning, umuman, ilm-fanning yutuqlaridan bahramand qilmasdan turib, ularga yuqori malakali ixtisos egalari bo'lib yetishishiga zamin yarata olmaymiz. Eng avvalo, boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarga to'g'ri va maqsadga muvofiq bilim berish muhim ahamiyat kasb etadi. Kuzatishlar asosida ayta olamizki, boshlang'ich ta'lim davrida o'quvchida o'yin faoliyatining o'rnini o'qish faoliyati egallaydi. O'qib o'rganish bolaning vazifasi, ijtimoiy burchi bo'lib qoladi. O'qish jarayonida u darsliklarini va o'quv qurollarini saranjom saqlash, o'z vaqtida o'rnidan turish, maktabga belgilangan vaqtda borish, uyga berilgan vazifalarni bajarish yuzasidan ko'nikmalarni o'zlashtiradi. O'quvchi tobora mas'uliyatli bo'lib boradi. Bilimlar bolaning saviyasini o'stiradi, aqliy rivojlanishini ta'minlaydi, sezgilari va irodasining o'sishiga ta'sir ko'rsatadi. Biroq, bu davrda ham bolaning diqqati hali beqaror bo'ladi. Boshlang'ich sinfda o'quvchi xotirasida ham o'zgarishlar ro'y beradi. O'quvchi birinchi sinfdan boshlab, ta'lim jarayonida o'quv materialining ko'p qismini ixtiyoriy ravishda eslab qoladi. Shu bilan birga o'z-o'zini doimo nazorat qilib borishi lozim. Buning natijasida o'quvchining xotirasi takomillashadi, tafakkuri o'sadi. 7-8 yoshli bolalarda ham tafakkur hali konkret xarakterda bo'ladi. Ular o'zlari idrok etgan yoki tasavvur qilgan narsalar haqidagina fikr yuritadilar. Mantiqiy tafakkurning dastlabki ko'rinishlari shakllana boshlaydi. Uchinchi va to'rtinchi sinflarda o'quvchilar ilmiy bilimlarga oid ayrim tushunchalarni ham o'zlashtirib oladilar. Bu davrda o'quvchilarning ruhiyatida hissiy kechinmalar yuz beradi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida biror fanga, darsga nisbatan qiziqish yuzaga keladi. Ular ta'lim olishni burch ekanligini anglab yetadilar. Dars vaqtida o'quvchi faoliyatiga qo'yilgan yuqori baho o'quvchilarda ruhiy tetiklik, shodlik, iftixor kabi hissiy kechinmalarni tug'diradi. Ammo o'quvchilar orasida fanlardan orqada qolish, o'zlashtirishi past baholanadiganlari ham uchrab turadi. Ushbu o'quvchilar bilan har bir boshlang'ich sinf o'qituvchisi alohida ishlarni olib borishi va ulardagi kamchiliklarni o'z vaqtida aniqlab, imkon qadar bunga yechim

topishi zarur. Shunday ekan boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi har tomonlama yetuk, o'tkir diplomat, o'z kasbini ustasi, intellektual salohiyatga ega shaxs bo'lishi shart. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni zo'riqish va turli psixologik ta'sirlardan asrash, qiziqarli o'yinlar orqali bilimlarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. O'qituvchi o'quvchilarni ziyraklik va chaqqonlikka hamda fikrini to'g'ri va aniq ifoda etishga undovchi o'yinlardan foydalanishi samarali natija beradi. Masalan, "G'oyib bo'lganini top" o'yinida turli geometrik shakllar yozuv taxtasi yoki magnitli doskaga tartibsiz joylashtiriladi. O'quvchilar shakllarni ko'rib bo'lgach, o'qituvchi "Tun", deydi. Bolalar ko'zini yumadi. O'qituvchi shakllardan bir nechtasini olib, yashiradi va "Kun", deydi. O'quvchilar ko'zini ochib, qaysi shakllar g'oyib bo'lganini aytishi kerak. Bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni aniqlash va ular bilan ishlash o'qituvchidan alohida sabot va mas'uliyatni talab etadi. Shu bois bu toifa bolalar bilan shug'ullanish uchun, avvalo, yakkama-yakka suhbat o'tkazib, ularning qiziqishlarini aniqlash lozim. Maxsus jurnal tutilib, bolalarning o'zlashtirishini muntazam monitoring qilib borilishi, o'quvchilarga qiynalayotgan fanidan alohida mashg'ulotlar daftari tuttirish kabi usullar ham samarali hisoblanadi. Shuningdek o'quvchilardagi ijobiy o'zgarishlar rag'batlantirilishi muhim. Bo'sh o'zlashtiruvchilarning faolligini oshirish uchun ularning mustaqil fikrlash qobiliyatini hamda nutqini rivojlantirish kerak. Bunda turli ertaklardan foydalanish mumkin. Masalan: Bir daryoda uch baliq ahil-inoq yashar ekan. Ular har doim birga suzar, topganlarini birga baham ko'rarkan, — deya hikoyasini boshlaydi pedagog. — Bir kuni daryoga baliqchilar kelibdi. To'r va qarmoqlarini hozirlab, baliqlarni qanday ovlash haqida maslahatlasha boshlabdi. Shu yaqin atrofda suzib yurgan baliqlar bu suhbatni eshitibdi. Shunda ulardan eng aqllisi... Boshlang'ich sinf o'qituvchisi ertak shu yerga yetganda tin olib, bolalarga yuzlanadi:- Xo'sh, baliq nima debdi, bolalar? Qani kim aytadi? O'quvchilar o'z fikr-mulohazalarini bildiradi. O'qituvchi imkon qadar diqqati tez chalg'iydigan o'quvchilarning e'tiborini tortishga harakat qiladi. Javoblarni eshitgach, "Qani, eshitaylik-chi, aqlli baliq do'stlariga nima maslahat beribdi", deb ertakning davomini aytadi:- Darhol dengiz tomon yo'lga chiqaylik, endi bu yerda qolish xavfli, — debdi aqlli baliq. Do'stlari uning gapiga e'tibor bermay:- Daryoda bizdan boshqa baliqlar ham bor. Baliqchilar ular orasidan bizni qanday ham tutardi, — debdi bepisandlik bilan. Aqlli baliq do'stlarini o'zi bilan birga ketishga harchand chorlamasin, ular qaysarlik bilan o'z gapida turib olibdi. Noiloj yolg'iz o'zi uzoq safarga chiqibdi va eson-omon dengizga yetib olibdi... O'qituvchi yana to'xtab, o'quvchilarga savol beradi: — Xo'sh bolajonlar, qolgan ikki baliqning taqdiri nima bo'libdi? Pedagog o'quvchilarning fikrini diqqat bilan tinglaydi. Qanday javob aytilmasin, bolalarning shaxsiy nuqtai nazarini to'g'ri yoki noto'g'riga ajratmaydi. Aksincha, har bir javobdan so'ng "Rahmat, bu sening fikring", "Fikringni aytganing uchun minnatdorman", deb bolalarni rag'batlantirib turadi. Hammaga o'z mulohazasini bildirishi uchun teng imkoniyat yaratishga intiladi. Javoblardan so'ng:- Ertakning davomini tinglaylik-chi,

qolgan ikki baliq taqdiri qanday kechibdi, — deb matnni davom ettiradi:- Ikkovlon baliqchilardan himoyalaniş uchun o‘zini boshqa baliqlar orasiga uribdi. Biroq baliqchilarning keng-mo‘l to‘ri hamma baliqlarni birvarakayiga ushlab olibdi. Shunda ikki baliq do‘stining aytganiga quloq solmagani uchun qattiq pushaymon bo‘libdi. Qissadan hissa shuki, bolajonlar, odam doimo o‘zidan aqlli, tajribali kishilarning so‘ziga, xolis maslahatiga amal qilishi lozim. Shunda to‘rga ilingan ikki baliq kabi afsuslanmaydi. O‘qituvchi dars o‘tishda boshqa ko‘plab usullardan ham foydalanishi lozim. Eng muhimi, ular samara berishi. Bugungi jadal o‘zgarishlar va yangilanishlar ta‘lim-tarbiya sifatiga e‘tiborni yanayam kuchaytirishni taqozo etmoqda. Avvalo Vatani, xalqi, qolaversa, bola manfaatlari uchun xizmat qilayotgan o‘qituvchi mutaxassis sifatida o‘z sohasini yaxshi bilishi, ijodkor bo‘lishi talab qilinyapti. Nafaqat darslarda, mashg‘ulotlardan keyingi vaqtlarni ham to‘g‘ri rejalashtirgan holda faoliyat yuritish orqaligina orzu-maqсадimizga yetamiz. Ta‘lim-tarbiya jarayoni markazida o‘quvchi shaxsi turar ekan, o‘qituvchi bolaning aqliy imkoniyati, qobiliyati va qiziqishlarini hisobga olishi zarur.- 40-45 daqiqalik dars faqat faol o‘quvchilarni qondira oladi. Har bir o‘quvchining individual-psixik taraqqiyot yo‘llarini chuqur bilish, bola qalbiga yo‘l topa olish uchun boshlang‘ich sinf fanlariga fanga oid qo‘shimcha darslar tashkil qilish samarali natija beradi. Fanga oid qo‘shimcha dars o‘quvchilar uchun quyidagicha tashkil qilinadi: 1. O‘quvchining qiziqishiga qarab. 2. Bo‘shliqlarni to‘ldirish maqsadida. 3. Bo‘sh o‘zlashtiruvchi bolalar uchun. 4. Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlash maqsadida. O‘quvchining qiziqishiga qarab qo‘shimcha dars tashkil etish, bu - fan to‘garaklariga a‘zo qilish bo‘lib, bunda ular bilimlarini mustahkamlab, o‘zlarini qiziqtirgan savollarga javob oladi. Bo‘shliqlarni to‘ldirish maqsadida tashkil qilingan qo‘shimcha darslarda test natijalaridan kelib chiqqan holda ish olib boriladi. Bo‘sh o‘zlashtiruvchi o‘quvchilar uchun qo‘shimcha darslar tashkil qilishdan oldin, bo‘sh o‘zlashtirish sababi o‘rganiladi. Dars qoldirish, ma‘lumotlarni qabul qilishni istamasligi, o‘yinqaroqligi, oilaviy ahvoli kabilar. Bunday o‘quvchilar bilan haftada 2 kun 1 soatdan vaqt ajratib, boshdan boshlamoq kerak. Iqtidorli o‘quvchilar uchun qo‘shimcha darslar tashkillash maxsus reja va mukammal dastur talab qiladi. Iqtidorli o‘quvchilarni ijodiy ishlarga yo‘naltirish, ijod namunalari ko‘rgazmasini tashkil qilish, ularni monitoring natijalari asosida rag‘batlantirib borish zarur. Boshlang‘ich ta‘lim jarayonida bo‘sh o‘zlashtirishni vujudga keltiruvchi omillar, o‘zlashtirmovchi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlarini o‘rganish ta‘lim jarayonida o‘quvchi o‘zlashtirmasligining oldini olishga yo‘naltirilgan chora – tadbirlar tizimini ishlab chiqish imkonini beradi. bo‘sh o‘zlashtirishning oldini olish bo‘yicha tadbirlar tizimi har bir o‘quvchi real o‘quv imkoniyatlarining barcha asosiy tarkibiy qismlarini kompleks rivojlantirishga, ya‘ni shaxsning intellektual, irodaviy, hissiy sohalarini bir vaqtda rivojlantirishga, uning ta‘lim va tarbiyasini ta‘minlash, o‘qishga va jamoaga ijobiy munosabatini rivojlantirish, uning ishga qobiliyatini shakllantirishga yo‘naltirilgan bo‘lishi kerak. O‘quvchi real o‘quv imkoniyatlaridan

birining shakllanishi muhimligini yetarlicha baholamaslik, bu tizimning yaxlitligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada bo'sh o'zlashtirishning muvafaqqiyatli oldini olishga olib kelmaydi. Bunday kompleks yondashuv maktabda, sinfda, guruhiy va tarbiyaviy tadbirlar birgalikda olib borilgandagina amalga oshirilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganimizda bo'sh o'zlashtiruvchi o'quvchilarni muntazam qarovsiz, e'tiborsiz qoldirilishi turli salbiy oqibatlarga olib keladi. Buning oldini olish maqsadida oila bilan sinf rahbarlari doimo aloqada bo'lishlari tavsiya etiladi. Chunki ota-ona bolaga qancha ishonsa, bolada shuncha mas'uliyat va motiv kuchayadi. Zamonaviy ta'limning eng muhim unsurlari qadimdan shakllanib kelgan. Ta'lim maqsadi, mazmuni, shakl, uslub va vositalari ta'lim jarayonlari mazmunini tahlil qilish uchun qo'llaniladigan an'anaviy kategoriyalar bo'lib hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. E.G'.G'oziyev "Ontogenez psixologiyasi" Toshkent- 2020.
2. Z.T.Nishanova, N.G.Kamilova, D.U.Abdullaeva, M.X.Xolnazarova "Rivojlanish psixologiyasi. Pedagogik psixologiya". Toshkent- 2018.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-son "Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida" GI Qarori.
4. Musurmonov A. "Ta'lim-tarbiyada xalq og'zaki ijodidan foydalanish". T.: O'qituvchi, 1993.
5. Suvonov O.va boshqalar. «Pedagogik texnologiyalarni qo'llash davr taqozosi». «Xalq ta'limi», 2004 yil, № 5.